

Thomas Hengartner: *Forschungsfeld Stadt. Zur Geschichte der volkskundlichen Erforschung städtischer Lebensformen.* Berlin–Hamburg: Dietrich Reimer Verlag, 1999. 379 p.

Thomas Hengartner tudománytörténeti műve mint a hamburgi egyetem néprajzi intézetének közleménye, a *Lebensformen* címet viselő sorozat 11. köteteként látott napvilágot. A német precizitással pontokba-álpontokba foglalt terjedelmes munka nem kevesebbre vállalkozott, mint hogy a néprajztudomány és a város hosszú évtizedekig ellenséges és a mai napig sem kiegyensúlyozott viszonya ellenére lehetőség szerint objektív képet nyújtson a városi életformák néprajzi kutatástörténetéről, felvázolja azokat az elméleti-módszertani kísérleteket, melyeket az alapvetően a „népiség” kutatására felkészült néprajz az elmúlt kétszáz évben tett annak érdekében, hogy az „urbanitás” jelenségének valahogyan helyet találjon szakmai horizontján belül. Természetesen az objektivitás, mint minden esetben, ezúttal is csupán viszonylagos lehet, hiszen Hengartner – azon túl, hogy egy-egy tudománytörténeti jelenség, korszak értékelésekor saját álláspontja bemutatása mellett igyekszik kitérni kortársai, illetve elődei véleményének ismertetésére is – válogatni kényszerül a tudománytörténeti tények között, és szelektálás eredményeként részletesen kizárólag az általa kritikusként ítélt, valamint továbblépést jelentő műveket és szerzőket mutatja be. Erőfeszítéseinek létjogosultságát indokolja, hogy az 1960-as évektől felélénkülő néprajzi érdeklődés, és az 1983-tól a német nyelvterületen programszerűen is beinduló kutatás sem tudta önálló néprajzi szakterületté minősíteni a városkutatást. Bár egyes egyetemeken (például Frankfurt, Berlin, Graz, Zürich, Hamburg) napjainkban látványosan városi jellegű témák kutatására helyeződik a hangsúly, a vissza- és jövőbe tekintő következetes tudománytörténeti összefoglalások még most, az évezred végén is ritkaságszámba mennek. Thomas Scholze és Paul Hugger nyomdokain járva ezt a hiányt pótolja Thomas Hengartner e műve, mely az utóbbi néhány esztendő örvendetesen szaporodó kezdeményezéseit is be tudta vonni a városkutatás területén folyó diskurzus ismertetésébe.

Bár a szerző szigorúan a nyugat-európai nagyvárosokra irányuló, elsősorban német nyelvterületen folyó kutatások történetét vázolja fel (helyenkénti kitekintéssel a franciaországi, skandináv és amerikai eredményekre), a bemutatott törekvések, irányzatok és kudarok bizonyára bőséges tanulsággal szolgálhatnak a tárgyát és helyét kereső magyar néprajz és kulturális antropológia számára is.

Az urbanitás problematikájának néprajzi vetületét Hengartner segítségével három különböző megközelítésben ismerheti meg az olvasó. Míg a bevezető gondolatok előzetes áttekintést adnak a városfogalom történeti változásairól, az I. fejezetben (*Volkskunde der Stadt – Volkskunde in der Stadt*) egyfajta belső szempontú kutatástörténeti vázlatot olvashatunk. Akár egy film kockái peregnek végig szemünk előtt azok a – várossal kapcsolatos kérdésektől való tartózkodás, sőt helyenként viszolygás ellenére időről időre – napvilágot látó kezdeményezések, melyek a mindenkori néprajzi szemlélet és módsze-

rek városi terepen történő kipróbálására irányultak. A kutatástörténet függelékében kap helyet a német nyelvterület néprajzában igen későn integrált úgynevezett chicagói iskola eredményeinek (nevezetesen Robert Ezra Park humán-, később szociálökológiai koncepciójának, illetve Ernest W. Burgess koncentrikus körökből felépülő városstruktúra-elméletének) ismertetése. E belső történetet követi a II. fejezet (*Stadt-Ansichten*) kívülről való áttekintése: a város „elgondolásának”, valamint a városi életformák vizsgálatának alapjául szolgáló kiindulópontok, modellek, módszerek és elméletek légi felvétel-szerű bemutatása. Itt kerül sor a tudományos városszemléletet mindenkor döntő módon befolyásoló általános társadalomtudományi kontextus ismertetésére is. A különböző szemléletek és irányzatok között különös hangsúllyal és részletességgel tér ki Thomas Hengartner a struktúrák mögött rejtőzködő embert a kutatás középpontjába állító, az 1980-as években népszerűvé váló úgynevezett struktúraelemző eljárásokra (*Struktur-analyse*), melyek elsősorban a térbeli és társadalmi szerveződés kölcsönhatásainak vizsgálatát célozzák. Ennek keretében kerül sor a mentális vagy kognitív térképek elméletének, kutatástörténetének, valamint a szerző saját kutatásainak (berni mentális térképek) és újat hozó eredményeinek ismertetésére. A III. (utolsó) fejezet (*Volkskunde und Stadt*) a tanulmány összegzése, lezárása helyett egyfajta jövőkép felvázolására, nyitott kérdések, megoldandó feladatok felvillantására törekszik.

A szerző tehát könyvének tárgyát, a várost mint kutatási területet három, részben egymást fedő szinten tárja elénk, a bemutatott elméleteket és műveket számtalan jellemző (angol, német, francia nyelvű) idézettel téve érzékletesebbé. Az áttekintett és hivatkozott szakirodalomban való tájékozódást az 1000-nél is több magyarozó jegyzet és a kb. 600 tételből álló bibliográfia teszi teljessé. E könyvismertetés a mű szerkezeti átfedéseit figyelmen kívül hagyva kísérli meg vázlatosan bemutatni a német nyelvű városi néprajz legfontosabb előre- (illetve hátra-) mutató törekvéseit.

A néprajzi városkutatás a 18. század végi, 19. század eleji statisztikai-államtudományi vizsgálatokban gyökerezik. Az irányzat jelentősebb képviselői Lorenz Westenrieder, Justus Möser, Louis Sébastien Mercier és Heinrich Riehl voltak, akik a szokásos statisztikai paramétereket megkísérelték városok leírásában is alkalmazni. Közvetlen megfigyeléseken alapuló, sokoldalú szempontrendszer alapján kidolgozott műveiket részletesen ismerteti s napjaink kutatásában is hasznosíthatóknak tartja Hengartner. Az eltérő jogállású és történetű várostípusok árnyalt megközelítésében jeleskedő Möserre már Bausinger is felhívta a figyelmet, míg a párizsi börtönöket, szegénykórházakat és bordélyokat, valamint a kisemberek városi hétköznapjait szemléltető Mercier módszerét a szerző egyenesen a közel 150 évvel később induló chicagói szociológiai iskola „nosing around” programjához hasonlítja. Máiig méltó volna az „újrainterpretációra” Hengartner szerint a 20. században sokat támadott Riehl is, akinek vizsgálati szempontjai – kéréllhetetlen nagyváros-ellenessége ellenére – az urbanitás jelensége iránti érzékenységéről tanúskodnak. Ezt a statisztikai-államtudományi irányzat keretei között kibontakozó, helyenként kritikus, helyenként értő és érzékeny városszemléletet fátyolozza aztán el a 19. század második felének romantikus-mitologikus néprajzi irányzata, amely a város helyett az „ósiség” és a „néplélek” otthonául kikiáltott vidékre irányul.

A szárnyait bontogató néprajztudomány kutatási területei között tehát nem jut hely a városnak, s bár a népi kultúra meghatározásának anakronisztikus voltát többen érzik,

sőt szóvá is teszik (mint például Leopold Schmidt), valójában az 1950-es évekig kísérlet sem történt a város fogalmának néprajzi szempontú körülhatárolására.

Ennek ellenére a felismerés, miszerint a népi kultúrát alkotó elemek a városokban is felfedezhetők, különösen az 1920-as évektől kezdődően egyre több szerzőt ösztönzött városi néprajz művelésére. Így született például a hamburgi parasztházak és parasztviseletek bemutatása, illetve Bécs és Berlin korai néprajzi leírásai. Az 1930-as évek városi néprajzát több új szín megjelenése is jellemzi: míg a „mitikus gondolkodás” mindenütt jelenvalósága a nagyvárosi babonakutatásnak, addig a jellemten divatja a városkarakterológia térhódításának kedvezett. A „szervetlen és diszharmonikus nagyvárosi burjánzás” ellenében megfogalmazott társadalomkritikai hangvétel pedig a nemzetiszocialista ideológia irányába vitte a „német néptest” erényeit, a „népi sport” és vallás szükségességét hirdető néprajzi-szociológiai munkákat. Az új irányzatok azonban nem hoztak szemléleti paradigmaváltást, nem mutatnak túl a 19. század közepén lefektetett „néprajzi kánonon”. Az áttörés első jelei, illetve az első igazán komoly városi néprajzi kutatások Adolf Spamer és Leopold Schmidt nevéhez fűződnek.

A Spamer-féle kultúrakutatási modell, melyet ma a néprajz pszichológiai iskolájaként tartanak számon, a valódi ismeretek megszerzésének egyedüli módját a jelenségek „népről leválasztott vizsgálatának” tartja, s így lehetségessé teszi, hogy a tudósok figyelme a „nem paraszti” népcsoportok felé irányuljon. Kívánatos módszerként a „személyes megfigyelést” jelöli meg, melyet történeti és pszichológiai szempontok alkalmazása egészít ki. Spamer igazi hatása a városi néprajz kutatására nem egyéni kutatási eredményeinek köszönhető (hiszen lezárt, publikált kutatása mindössze egyetlenegy volt, mely a német kikötővárosok tetoválási szokásaira irányult), hanem annak a kezdeményezésének, hogy a várost mint kutatási témát bevonta az egyetemi tevékenységbe, sőt kifejezetten támogatta a hallgatók ilyen irányú témaválasztását.

Spamer útmutatásai ellenére azonban sem a munkásság, sem a kispolgárság kultúrája nem került a néprajz látóterébe. Ezt a hiányt próbálta meg betölteni Will-Erich Peuckert Spamerre támaszkodó „proletár néprajza”, amely azonban tartalmilag nem igazán tudott újat mutatni, szemlélete pedig – mely szerint az egységes néprajztudománynak, ha nem akar kettészakadni, a parasztsághoz közel álló társadalmi rétegeket is vizsgálania kell – olyan utat mutatott a néprajztudománynak, amelyet az hevesen elutasított, s amelyre azután egészen az 1960-as évekig nem is merészkedett újra senki.

Konceptuálisan és metodikailag szintén Spamerre támaszkodott az egy-egy résztémát boncolgató korai városi néprajzi munkák közül színvonalában és teljességében messze kiemelkedő Leopold Schmidt-féle Wiener Volkskunde is, amely – korában egyedülálló módon – az önálló városi néprajz létjogosultságáért szállt síkra: „Létezik önálló, saját arculattal bíró nagyvárosi néprajz, hiszen létezik nagyvárosi nép is.” (l. m. 78.) Schmidt nem vitatta az akkoriban divatos jellemten fontosságát, de annak művelésénél sokkal sürgetőbbnek látta a társadalom teljes feltérképezésének feladatát, s ennek szellemében aprólékos történeti-filológiai leírást készített a „bécsi viszonyokról”, a „bécsi nép” egyes társadalmi rétegeiről. Különösképpen foglalkoztatta az „ösbécsi” (*altwienerisch*), és a 19–20. század fordulóján „elbécsiesedett” (*eingewienerten*) kulturális elemek keveredése. Egyes „új formák” felfedezésével és rögzítésével (például falfirkák mint a nagyvárosi élet jellegzetes megnyilvánulásai), illetve esetenként a hagyományos kultúrelemekkel való párhuzamba állításával pedig (például mozifilmek mint „nagyvárosi mesék”, Tarzan-könyv-

vek, illetve Courts-Mahler-regények mint a népkönyvek folytatásai stb.) kimondottan újszerű nézeteknek adott hangot.

Újszerűen s közel két évtizedig meghatározó módon hatott kora tudományosságára Richard Weiss funkcióközpontú, város és vidék közösségi kultúrájának ellentétre épülő városszemlélete is. Magának a településfajtának kulcsszerepet juttató elmélete három alapvető módszertani elvre épül: 1. Kiindulópontja város és vidék feloldhatatlan, örökös feszültségforrást jelentő ellentéte (mely odáig mélyülhet, hogy egy svájci paraszt ott-honosabban érzi magát egy himalájai pásztorfaluban, mint Genfben vagy Zürichben...). 2. A különbségek részben a tárgyi kultúra területén, de főként az életvilágok eltéréseiben (tehát az úgynevezett szellemi népi kultúra területén, viselkedésbeli, nyelvi és mentalitásbeli kontextusban) ragadhatók meg. 3. Az igazi feszültség tehát nem a város és a falu, hanem a városi és a falusi ember városhoz és faluhoz való viszonyában rejlik, s így (a demográfiai, földrajzi, növényföldrajzi, gazdaságtörténeti stb. vizsgálatokkal támogatott) néprajzi településkutatás végső tárgyát éppen e viszony jelenti. Sok elődjéhez és kortársához hasonlóan Richard Weiss hozzáállása az urbanitás kérdéséhez meglehetősen ambivalens volt: vitatta a városi jelenségek népi kultúrába való tartozását, állandó ellentétpárookra épülő módszertana azonban elismerte a városi formák vizsgálatának szükségességét. Az ellentmondás feloldása a „falu a városban”, azaz a városrészek, városnegyedek vizsgálata lett, mely számos követőre talált a háború utáni két évtizedben, majd számos kritikusra (például Martin Scharfe, Herman Bausinger) az 1960–1970-es évek német néprajzában.

A 2. világháború után a szakmai diskurzus teljes hiánya miatt kritikus korszakát élő városi néprajz több hamvába holt kezdeményezése és lezáratlan kutatása közül mindössze egyet tart érdemesnek a kiemelésre Hengartner, mégpedig Hans Commenda Linz néprajzáról írt kétkötetes művét. A korszak néprajzi szemléletére jellemző módon a tanulmány bevezetőjében Commenda kísérletet tesz saját munkája legitimizálására s egyben egyfajta városi néprajzi program megfogalmazására: „Ausztia lakosságának jó háromnegyed része ma már városokban él... remélhetőleg senki nem állítja, hogy e háromnegyed résznyi lakosság nem tartozik az osztrák néphez. Aki tehát az osztrák népet veszi nagytitka alá, annak foglalkoznia kell a városi lakossággal is, máskülönben műve hiányos marad.” (l. m. 99.) A tartalmilag igen gazdag, részleteiben kidolgozott monográfia minden szándéka ellenére sem nevezhető előremutató városi néprajzi műnek, mely feltárná olvasója előtt az 1950-es évek osztrák valóságát: Commenda ugyanis 750 oldalon keresztül hűségesen idézi a „néprajzi kánont”, sorolja a népi kultúra anyagi és szellemi kincseit.

E hagyományközpontú szemlélet jellemezte az 1950–1960-as évek meglehetősen bőséges városi néprajzi termését is. (A téma iránti növekvő érdeklődést jelzi, hogy 1958-ban például a teljes Bayerisches Jahrbuch für Volkskunde München néprajzában ad helyet). Wilhelm Brepohl szociológus-néprajzkutató „ipari néprajza” például rögzíti, hogy az iparosodás folyamata gyökeresen átstrukturálta a statikus, egységes, a tradíció és a közösségi társadalom által meghatározott életvilágokat, ám e változások természetének vizsgálata helyett megelégszik a fennmaradt reliktumok, a hagyományos népi kultúra elemeinek ábrázolásával. E néprajzi kánon által kijelölt sínpályán haladt Hans Aurenhammer Bécs lakáskultúrájára irányuló vizsgálata, Reinhard Peesch 5000 berlini iskolás gyermek kérdőíves felmérése alapján készített gyermekjáték-kutatása, valamint a „tár-

„sas formák a városban” mottóval született, nagyvárosi egyesületek elemzését célzó irányvonal is.

E társas életet elemző munkák sorából mind terjedelmi, mind módszertani szempontból kiemelkedik Herbert Freundenthal hamburgi egyesületeket bemutató munkája, mely a nagyvárosi élet két meghatározó tényezője, a magány és a csoporthoz tartozás élménye tekintetében vizsgálja az egyesületek szociálpszichológiai jelentőségét.

Szintén a hagyományos néprajzi kánon alapján, ugyanakkor már érzékeltetve annak szűkösségét fejtette ki nézeteit a „hamburgi néprajz” másik képviselője, Walter Hävernick, aki 1966-ban írott munkájában a specifikus városi néprajzi feladatokat áttekintve új forrástípusokra hívta fel a figyelmet, és hangoztatta a szociológiai látásmód, illetve a kvantitatív módszerek fontosságát. Hasonló meghasonlottság jellemzi Gerda Grober-Glück és Ruth Lorbe munkáit a korábbi folklórszövegek helyébe lépő sporttudósítások, illetve a nürnbergi gyermekdalok témakörében.

A néprajztudomány meglehetősen konzervatív tartózkodása ellenére is kialakult tehát valamiféle láthatatlan, ugyanakkor meddő, továbblendülni képtelen diskurzus a városkutatást illetően. E vita végpontja Ingeborg Weber-Kellermann nyitó előadása volt, mely az 1963-ban megrendezett néprajzi konferencián hangzott el, s melynek témája „a berliniség” specifikus jegyeinek elemzése, más német nagyvárosok jellegével való összevetése volt. Az irodalmi, történeti és szóbeli forrásokra támaszkodó fejtegetések nem hirdettek forradalmian új programot a német néprajzban, de a meglévő szempontok továbbfejlesztésével s a városi néprajz feladatainak felvázolásával (a városi néprajzi jelenségek rendszerezése, struktúráinak felvázolása s ezek összevetése más struktúrákkal) jóval többet jelentettek, mint az elmúlt harminc esztendő elszigetelt törekvéseinek összefoglalását. Feltétlenül előrelépést jelentett Weber-Kellermann kísérlete a néprajztudományban nagy hagyományokkal bíró „nagyvárosszkepszis” elosztatására. A nagyváros kritikája, bár explicit módon ritkán nyilvánult meg akkora hangsúllyal, mint az „érzelmileg indifferens” nagyvárost a nemzetiszocialista „rasszkultúra” hatása alatt értékelő Willy Hellpach munkáiban vagy a népi kultúrát a „városi tömegkultúrával” szembeállító Adolf Bachnál, implicit módon szinte valamennyi szerző egy-egy rész munkájában helyet kapott. E rejtett nagyvárosszkepszis „legszebb” példái Hengartner szerint a *Wörterbuch der Deutschen Volkskunde* címszavai, melyek a várost a vidék tükrében határozzák meg, ismérvei között főként negatívumokat sorolnak fel, s értéket csupán a hagyomány valamilyen mértékű felmutatása esetén hajlandók tulajdonítani neki (például Bécs érdeme, hogy Alsó-Ausztria legjelentősebb bortermő helye stb.). E nagyon mélyen gyökerező ellenérzések ellenében érthető módon még egy Weber-Kellermannéhoz hasonló szakmai tekintély hangsúlyos helyen ismertetett nézetei sem tudtak elegendő lendületet adni a városi néprajznak ahhoz, hogy kivívja helyét a tudományos horizonton belül: még a tíz év elteltével kiadott négykötetes társadalomtudományi kézikönyv (*Handbuch der empirischen Sozialforschung*) is csak mint marginális irányzatot tartja fontosnak megemlíteni a néprajzi indíttatású városkutatást.

Az igazi áttörésre végül nem nagyszabású önálló munkák, hanem egyidejűleg több irányzat, kutatóműhely keretében került sor: a szemléletváltás feladatából a „müncheni iskola”, a tübingeni Ludwig-Uhland Intézet, a „diffúzió kutatás”, valamint az úgynevezett empirikus kultúrakutatás irányzatai egyaránt kivették a részüket.

Bár a Karl-Sigismund Kramer és Hans Moser nevével fémjelzett müncheni iskola kevés olyan művet tett le az asztalra, amely közvetlenül városi témát dolgozott volna fel, a „népi” mitikus időtlen szemléletén rést ütő szocioökonómiai és jogi szempontú népi-ségvizsgálat meghirdetése, a működő struktúrák felfedésére és az „életstílus” megragadására irányuló kísérletek szükségszerűen érintették a város-vidék viszonyt s általában a városi élet témáját.

Explicit módon a Ludwig-Uhland Intézet első programadó munkájában, sőt Bausinger 1961-ben kiadott nagy hatású művében sem jelenik meg a „város” mint világosan körülhatárolt kategória és mint önálló kutatási téma; a mindennapi kultúra jelenorientált és szociológiai szempontok figyelembevételével történő kutatása együtt járt a nagyvárosi néprajz mint önálló kutatási terület fontosságának hangsúlyozásával.

Kezdeti körvonalazódni tehát végre az a kontextus, melyben a nagyváros mint jelenség megközelíthető és kutatható. E folyamat nyert világos kifejeződést az 1973-as német néprajzi konferencián, melynek témája – a sokáig feloldhatatlan ellentét párnak kikiáltott, de Kramer és Bausinger elmélete szerint is alapstruktúráiban valójában azonosnak tekinthető – vidék és város kapcsolata volt. Város és vidék viszonyának két alapvető problémáját a fogalmi körülhatárolásban, valamint a kisugárzási, innovációs központként működő város szerepének elemzésében jelölte meg a konferencia, majd a nyomában egyre magasabb elméleti szinten szerveződő kutatási projekt, melynek két legjelentősebb képviselője Günter Wiegmann és Peter Schöller volt.

A tíz évvel később, 1983-ban rendezett néprajzi konferencia mottója egyrészt a nagyváros, másrészt az empirikus kultúrakutatás volt. Nyitó előadásában Bausinger ismételt felhívta a figyelmet a nagyvároskutatás fontosságára, a néprajzi megközelítés lehetőségeinek széles tárházát tárva a szakmai közönség elé (például a nagyvárosok sajátos kommunikációs struktúrájának feltérképezése). Szintén a városstruktúra (utcák, szomszédság, városnegyedek) elemzését, valamint a sajátos városi kifejeződési formákat meghatározó módon befolyásoló tényezők kutatását sürgette előadásában Helge Gerndt, aki szerint a város kizárólag mint „komplex kulturális rendszer” vizsgálható, mégpedig egyidejűleg két szinten: a látható és megragadható elemek (lakáskultúra, öltözködés, táplálkozás, vicc- és dalanyag stb.) szintjén, valamint az urbanitást érintő elképzelések és értékalkotások úgynevezett makroszintjén. Gerndt felvázolta azt a három tématerületet is, melyek mentén a nagyváros kutatása elindulhatna: 1. A nagyváros mint kulturális képződmény (egy többé-kevésbé zárt mindennapi világot felölelő struktúra). 2. A nagyváros mint kulturális közvetítőtér (cselekvési terület, melyben egy viszonylag önálló arculatú mindennapi élet bontakozik ki). 3. A nagyváros mint kulturális jelentéstér (tipikusnak mondható elképzelések mentén kirajzolódó értékvilág). Helge Gerndt 1983-ban erős elméleti alapokra épülő s ugyanakkor speciálisan néprajzi kérdésfeltevési (például az idegenek és bennszülöttek által kialakított városelképzelések, utca-, városnegyed- stb. érzékelés), valamint módszertani megfontolásai révén ösztönzőleg ható nézetei több szempontból is nagy jelentőséggel bírtak kora néprajzi kontextusában. Szakított a – komplex rendszerek esetében esetlegessége vagy trivialitása miatt használhatatlan – funkcionális összefüggések keresésének irányelvével, és az „életvilág” kutatása felé fordult. Ugyanakkor előrelépésnek számított az is, hogy szinte az összes általa felvetett téma kutatása megkezdődött, illetve folytatódott az elkövetkező években. Ugyanezen a konferencián kapott szót elsőként Gottfried Korff jóvoltából a mentalitás-

vizsgálat, valamint a városproblematika megoldása érdekében a szociológia és az etnológia eredményeit is hasznosító Rolf Linder felvetésében a későbbiekben igen népszerűvé váló chicagói iskola is.

Hengartner meglátása szerint tehát a városkutatás történetében 1983 „a fordulat éve” volt: elhalványult a 10 évvel azelőtt még uralkodó földrajzi szemlélet és a városvidék ellentét, elméleti keretek kijelölésére került sor, és kategorizálhatóvá váltak a néprajztudományon belüli korábbi elméleti vonulatok (nagyváros-szkeptizmus, városzociológiai megközelítés stb.). A fordulat azonban jobbára elméleti síkon, az útmutatások megfogalmazásának erejéig ment végbe: a néprajztudomány óvatos nyitása más szomszédos tudományágak modellelgondolásai felé konkrétan a városi néprajzban nem talált visszhangra. Bár a módszerek egyre finomodtak, és a vizsgálati szempontok is időről időre módosultak, a kutatás keretei nagyjából változatlanok maradtak, azaz a kutatók továbbra is a „falut” keresték a városban, ezúttal a város alkotóelemeit véve nagytó alá. Bausinger álma, az intenzív nagyvárosi kultúrakutatás tehát nem indult be: az 1980-as évek vizsgálatai többnyire a mindennapi kultúra egy-egy szeletére, illetve a falvakban alkalmazott módszertani és elméleti stratégia városrészi közösségekre történő átvitelére irányultak. A városrészkutatás zsákutca voltát többen is érzékelik. Paul Hugger és Uli Gyr például a továbblépés lehetőségét a „speciálisan urbánus” kultúraelemek megragadásában, illetve a „városi mikrokozmoszok” kutatásában látta.

Az 1980-as évek városi néprajzi termésében sajátos szint jelentett a „nem mindennapok” kutatására irányuló néhány kísérlet. Roland Girtler kultúrantropológus-szociológus a peremkulturális létformák (alvilági figurák, prostituáltak) német nyelvterületen teljesen elszigetelt vizsgálatával jelentkezett. A néprajztudomány ünneptéma iránti lelkesedésének elültével pedig a kultúrszociológia reagált részletesebben a nagyvárosi ünnepkultúra kapcsán felvetődő kérdésekre. Míg Franz Lipp elsősorban fogalmi kérdéseket (modernitás, ökonomizáció, demokratizálódás) tárgyalt, illetve elemeik szerint írta le és tipologizálta a nagyvárosi ünnepeket, addig Herman Bausinger az ellentétpárok (például rend és káosz, szervezettség és spontaneitás stb.) segítségével leírható ünnepek vizsgálatán keresztül éppen a mindennapok kérdésére kereste a választ.

Mint meglepő tény említi Hengartner, hogy a Paul-Henry Chombart de Lauwe – egyfajta ökológiai és kulturális térélfogást az urbanitás fogalmán belül ötvöző – nézetek in alapuló, és az 1970-as évek végén gyors virágzásnak induló „ethnologie urbaine” német nyelvterületen máig igen elhanyagolt kutatási iránynak tekinthető. A másutt, például Svájc francia nyelvterületén igen gyorsan átvett francia városethnológiai irányzat három fő pillére az „ethnologie dans la ville” (a városi közösségeket létrehozó társadalmi kapcsolatok, valamint a munka és család kölcsönhatásainak vizsgálata), az „ethnologie de la ville” (a chicagói iskola, valamint a Louis Wirth által kidolgozott szociológiai nézetek továbbgondolása) és az „imaginaire de la ville” (a beépített városi tér és a városlakók térszemlélete közötti inkongruencia vizsgálata).

Napjaink városi néprajzát a kutatási gyakorlat és a mindenkori teljesítmények elméleti reflexiója között fennálló aránytalanság jellemzi. Ennek köszönhető, hogy bár a városi néprajz korántsem zárt, koherens és egységes reflexiókat kiváltó tématerület a néprajztudomány egészén belül, mára kétségtelenül megvetette lábát a néprajz talaján, és igen sokféle irányban továbbgondolható kutatásokat mutat fel. A hagyományos témák (mint például a talán legrégebben kutatott városi lakáskultúra) mellett a mai német nép-

rajzban jelen van a térhasználat (például egyes utcák jelentősége, a pályaudvar mint a városi lét központja, a „köztes lét” helyei, például a metró), a városspecifikus viselkedésmódok (például táplálkozási és bevásárlási szokások), valamint a városészlelés kérdéseinek vizsgálata is. Ugyanakkor a mai napig hiányoznak rendszeres kísérletek arra vonatkozóan, hogy a szakma valamiféle egységes város szemlélet mellett foglaljon állást, és szilárd, végleges helyet jelöljön ki a városkutatás számára a néprajztudomány egészén belül. Ezen a hiányosságon látszik segíteni, hogy az 1990-es évek során a kultúrantropológia (német nyelvterületen elsősorban a Frankfurter Institut für Kulturanthropologie und Europäische Ethnologie keretében) fokozatosan kezdi szárnyai alá venni a témát, megalkotva az önálló városantropológiát, melynek szemlélete a jövőben elképzelhetően beszivárog majd a városi néprajzi kutatásokba. Sőt Hengartner vágyai szerint az elméleti és módszertani határok előbb-utóbb mindkét tudományterület részéről átjárhatók lesznek. Annál is inkább szükség van erre, mert bár a néprajztudomány, miközben kitartóan keresgélte hagyományos módszereivel a városban rejtőző falut, számos fontos észrevételt fogalmazott meg a város egyes részjelenségeiről, azonban az univerzális városkutatásig, a sajátosan városi jelleg megragadásáig a mai napig sem sikerült eljutnia. A városantropológia legnagyobb erénye viszont éppen az volna, hogy a várost nemcsak mint „locust” (azaz a nem városspecifikus néprajzi vizsgálatok puszta helyszínét), hanem egyszerismind mint „focust” (azaz specifikusan városi jelenségeknek otthont adó helyet) képes kezelni.

A szükséges szemléleti és módszertani nyitást végrehajtó néprajztudomány Hengartner reményei szerint úgy volna képes a városi élet és általában az urbánus kultúra megragadására, ahogyan azt az emberek a mindennapokban megélik és formálják: globális átalakulás közepette formálódó különféle életstílusok keretében, melyeket ugyanakkor hagyományos formák és történeti ívek határoznak meg. A néprajz/európai etnológia mint az urbánus lét kategóriáját kritikai-empirikus megközelítésben modellező és ugyanakkor elméleti síkon is megragadó tudomány így fontos építőköve lehetne az urbanitás körül folyó tudományos párbeszédnek.